

Windows Altında Dil Çalışmaları İçin Cibakaya 2.4.1

Program Kullanma Kılavuzu

Ceval Kaya

Ardahan, 2023

Ön Söz

Türkçe araştırmalarına yardımcı olmak üzere yazılan *Cibakaya 2.4.1* adlı bu program, geçtiği yerleri de göstermek suretiyle bir metindeki bütün kelimelerin dizinini hazırlamaktadır. Program bu özelliğiyle dilcilere, Türkologlara, filologlara ve metin yayını biçiminde tez hazırlayan öğrencilere hitap etmektedir.

Bu sürümde programın ara yüzünü biraz değiştirdim. Bazı Windows'larda ara yüzde Türkçe harfler kaybolduğu için İngilizcenin harflerini kullanmak zorunda kaldım. Bu sürümde bundan başka, dizindeki eklerin topluca listelendiği EK adlı bir dosya da ayrıca oluşuyor.

*Dizinde madde başının geçtiği yerler önemli değilse sadece mevcut kelime kadrosunu öğrenmek istiyorsanız o zaman bu programla birlikte gelen **Cibakaya 2.1a** adlı sürümü kullanınız.*

Bu program, transkripsiyonlu metinlerin dizinini yapmaz. Böyle metinlerin dizinini yapmak için metni normalleştirmek, yani transkripsiyon işaretli harfleri normal harflerle değiştirmek gerekir:

$\dot{g} > g, \bar{a} > a, \dot{z} > z, \bar{i} > i$ vb.

Program, ücretsizdir. Para ile satılamaz. Kopyalanması teknik veya hukuki bir sorun oluşturmaz.

Türkçe araştırmacılarına yararlı olması dileğiyle.

Ceval Kaya

cevalkaya@gmail.com

0. GİRİŞ

Dilcilikte metin yayını çok önemlidir. Çünkü, dil araştırmaları sağlam metinlere dayanmak zorundadır. Sağlam dizinleri olan metinlerden daha kolay yararlanılır.

Türkiye'deki metin yayınlarında transkripsiyon adı altında transkripsiyon ile transliterasyon karışımı bir sistem kullanılmaktadır. Bu sistem, Türkçenin fonemlerini değil, metnin yazıldığı yazı sisteminin özelliklerini yansıtmaktadır. Tek bir fonem için bazen dört farklı işaret kullanıldığı bile görülmektedir: *z, ž, ž, ž*. Burada gerçekte sadece **z** fonemi vardır. Söz konusu fonem, Arap harfli yazı sisteminde dört farklı işaretle karşılandığı için bizim dilcilerimiz de bu yazılış farklılıklarını transkripsiyonda göstermeyi tercih etmektedirler. Başka bir ifadeyle transkripsiyon yerine transliterasyon yapmaktadırlar. Oysa transkripsiyonda kelimenin nasıl yazıldığı değil, söz konusu yazılışın ardında hangi söyleyişin saklı olduğunu tespit etmek amaçlanır.

Ben metin yayınlarında sade, tutarlı ve Türkçenin fonemlerini esas alan bir transkripsiyon sistemini tercih ediyorum. İşaret kalabalığından başka bir şey olmayan, altına ve üstüne noktalar saçılmış harfleri bu programda kullanmadım. Çünkü, bu tür işaretlerin gereğine ve yararına inanmıyorum.

Bu programda, temelde Türkçenin fonemlerine karşılık gelen karakterler tanımlandı. **X**, Romen rakamlarında kullanıldığı için listeye alındı. **Q** ise yabancı özel isimlerin yazımında geçmektedir. Öteki işaretler, Türkçenin fonemlerini veya tarihi devrelerdeki gelişimini yansıttıkları için tanımlı karakterler listesine alındılar.

Transkripsiyon-transliterasyon karışımı sistemden vazgeçemeyen, ama öte yandan bu programı kullanmak isteyen meslektaşlarıma önerim şudur:

Metninizin bir kopyasını alın. Orada transkripsiyon işaretlerini normalleştirin, yani **ġ > g, ā > a, ž > z, ī > i** vb. Sonra metni kodlayıp dizinini alın. Dizin ortaya çıktıktan sonra madde başlarında yine istediğiniz işaretleri kullanabilirsiniz.

Transkripsiyon işaretlerini normalleştirmeden bu programla bir metnin dizinini almak mümkün değildir.

1. TERİMLER

Giriş dosyası: İşlenecek bilgilerin bulunduğu dosyadır. Dosya, kullanıcı tarafından belirlenir. Bu dosya düz metin olarak kaydedilmiş ve programın bulunduğu klasöre taşınmış olmalıdır. Cibakaya'nın çalışmasından sonra, bu dosyadaki bilgilere herhangi bir şey olmaz. Dosya olduğu gibi korunur.

Çıkış dosyası: İşlenen bilgilerin yazılacağı dosyadır. Programın bulunduğu klasörde açılır. Bu dosyayı program kendisi açar. Adını da kendisi verir. Giriş dosyasının adına, 'Dizin' unsuru eklenerek çıkış dosyasının adı belirlenir. Örneğin, giriş dosyasının adı **Test** ise çıkış dosyası **TestDizin** olur.

Kelime işlem programı: Dizini hazırlanacak metin bu tür bir program ile yazılır. Düz metin olarak kaydetme özelliği olan her program bu iş için uygundur. Bu tür programların en iyisi Microsoft Office Word'dür. Programın oluşturduğu çıkış dosyaları da bu tür programla açılmalıdır.

Düz metin olarak kayıt: Bir dosya farklı programlar tarafından kullanılacaksa o zaman düz metin (text only) formatında kaydedilmelidir. Böyle kaydedilen dosyalar, başka programlar tarafından açılıp okunabilir.

2. PROGRAMIN ÇALIŞTIRILMASI

- Programı çalıştırmadan önce dizini çıkarılacak dosya hazırlanıp düz metin (text only) olarak kaydedilmiş (ayrıca bk. 5.1) ve Cibakaya programının bulunduğu klasöre taşınmış olmalıdır. İlk denemenizi programla birlikte gelen **Test** adlı dosya ile yapabilirsiniz.
- Programı tıklayınız.
- ‘Giris dosyasi:’ sorgusundan sonra imlecin bulunduğu yere dizini çıkarılacak dosyanın adını **Test** yazıp <ENTER> tuşuna basınız.
- Ekran:

Her madde basından sonra kac defa gectigi yazilsin mi? (E/H)

şeklinde bir sorgu gelecektir. Eğer dizinde her bir madde başından sonra kaç defa geçtiğinin yazılmasını istiyorsanız **E**, aksi takdirde **H** tuşuna basınız. Programın ilerlemesi için bu iki tuştan birine basmak zorunludur.

- Program çalışmaya başlayacaktır. Bu sırada ekranda programın adı ile giriş ve çıkış dosyalarının isimleri görünür. Ayrıca, program tarafından yapılan üç işlemin (okuma, sıralama, yazma) adları ekrana yazılır ve bu işlemlerin seyri grafik olarak gösterilir.
- İşlem bitince programdan çıkınız.

3. ÇIKIŞ DOSYASININ AÇILMASI

Programın bulunduğu klasörü tıklayınız. Program tarafından oluşturulan dosyalar düz metin dosyalarıdır. Bunları açmak için dosyanın üzerine sağ tıklayıp <Birlikte aç> alt menüsünden Microsoft Office Word programını seçmek yeterlidir.

Program tarafından klasörde üç, bazen de dört dosya oluşturulur:

1. ...Dizin dosyası: Metnin dizini bu dosyadadır. Burada, metinde geçen bütün kelimelerin alfabetik dizini yer alır.

Dizin, şu alfabetik sıraya göre düzenlenir:

a b c ç d D e é f g ğ h ı i j k l m n ñ N o ö p q r s ş t u ü v w x y z

Dosyanın sonunda ayrıca şu istatistikler verilir:

Toplam kelime: Giriş dosyasından okunan kelimelerin sayısı.

Geçerli kelime: Okunan kelimelerden standartlara uyanların sayısı.

Geçersiz kelime: Standart dışı kelimelerin sayısı.

Alt madde: Madde başları içinde bulunan ekli şekillerin sayısı.

Madde başı: Madde başlarının sayısı.

2. MBS dosyası: Bu dosyaya madde başları ve her bir madde başının kaç defa geçtiği yazılmaktadır. Madde başı ile geçme sayısı arasında sekme bulunmaktadır. Dosya, başka programlarda istatistik amaçlı olarak kullanılabilir.

3. Ek dosyası: Bu dosyaya **...Dizin** dosyasındaki madde başları içinde geçen ekler ile o ekleri alan madde başları yazılmaktadır. Ek ile madde başı arasında boşluk bulunmaktadır. Dosya, ekler dizini için kullanılabilir.

4. ....Sorun dosyası: Bu dosyaya geçersiz kelimeler yazılır. Eğer bütün kelimeler standartlara uygunsa bu dosya oluşmaz.

Şöyle kelimeler standart dışı olarak tanımlanmıştır:

1. Kelimenin ilk harfi nokta (.) veya eksi (-) ise,
2. Kelimede hem nokta, hem eksi varsa.

Öneri

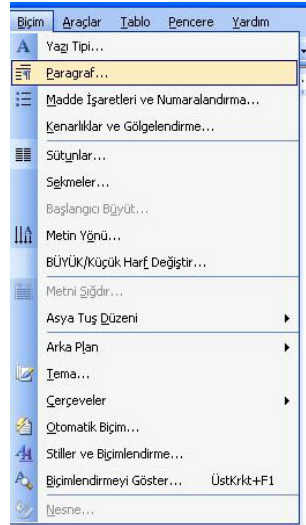
Dizine bakarak metindeki ikili biçimleri, kodlama yanlışlarını, yazım hatalarını düzelterip dizini yeniden alınız. Bu işlemi, metinde hata kalmayıncaya kadar yapınız.

4. DİZİNİN MİZANPAJI

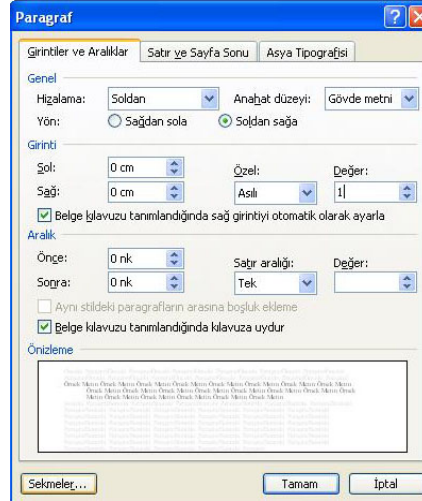
4.1. Dizin dosyası, program tarafından, kolayca sayfa düzeni yapılabilecek şekilde hazırlanmaktadır. Alt maddeler ve geçme sıklığını gösteren sayı, bir sekme içeriden verilmektedir.

Microsoft Office Word programıyla sayfa düzeni şöyle yapılmalıdır:

- Tüm metni seçiniz.
- Paragraf menüsüne gidiniz.

- Ekrana gelen pencereyi aşağıdaki gibi doldurunuz:

- Sonra aynı penceredeki <Sekkeler...> düğmesine basınız.
- Ekrana gelen pencereyi aşağıdaki gibi doldurunuz:

- <Tamam> düğmesine basınız.

4.2. Dizin üzerinde şu tümünü değiştirme işlemlerinin yapılması da iyi olur:

++ → -

+(→ boşluk(

D → d

(Bu değiştirme sırasında <BÜYÜK/küçük harf duyarlı> seçeneği işaretlenmiş olmalıdır.)

N → n

(Bu değiştirme sırasında <BÜYÜK/küçük harf duyarlı> seçeneği işaretlenmiş olmalıdır.)

Örnek bir madde görüntüsü:

adınagu

a.+da 9754

a.+ka 572, 2176, 2181, 2184, 4170, 4811, 5116, 5841, 6198, 6206, 6212, 6271,
6276, 7963, 9959, 10339, 10495, 10523, 12771, 13675, 14579, 15914, 16975,
17038

a.+nuñ 5907, 6154

[=27]

5. METİN GİRİŞİ

5.1. Dosya tipi ve metni saklama

Kelime işlem programıyla, metnin yazılacağı bir giriş dosyası açılmalı ve bu dosya düz metin (text only) olarak kaydedilmelidir. **Dosya adında Türkçeye özgü harfler olmamalıdır.**

5.2. Kayıtlar

Giriş dosyası bir çok kayıttan (satır, beyit, paragraf vs.) oluşur. Bir kaydın bittiğini ve yeni bir kaydın başlayacağını <ENTER> tuşu belirler. Bu sebepten, her kayıt bitiminde bu tuşa basılmalıdır.

5.3. Kayıt numarası

Kayıt numaraları, kelimelerin geçtiği yerleri dizinde gösteren göndermelerdir. Giriş dosyasında, her kayıt için geçerli bir kayıt numarası bulunmalıdır.

5.4. Kayıt numarasının özellikleri

1. Kayıt numarası bir sayı olabileceği gibi, sayı ile harflerin çeşitli birleşimleri de olabilir.
2. Kayıt numarası, birden fazla unsuru içerebilir. Bu durumda unsurlar, biri birinden tercihen bölü işareti ile ayrılmalıdır: 25/12
3. Dosyanın son kaydının numarası kaç haneli olaksa ilk kaydın numarası da o kadar haneli olmalıdır. Bunu sağlamak için numaraların önüne yeteri kadar sıfır konulmalıdır. Fazladan koyulan bu sıfırlar, dizinde program tarafından kaldırılmakta, numaralar normal şekle dönmektedir. Örnek kayıt numaraları: 0027/39, 074/6, 17b/03, 007

5.5. Kayıt numarasının yazılacağı yer

Kayıt numaraları her kaydın başında olmalıdır. Buna göre, her kayıta önce numara, ardından o kaydın kelimeleri bulunur. Numara ile kaydın kelimeleri arasında mutlaka boşluk veya sekme bulunmalıdır. Örnek:

0009. kulan.ga yavuk yit-ti ir-se ol kulan bir

5.6. Kelimelerin sayısı

Program tarafından işlem yapılacak kelimelerin sayısı beş milyon ile sınırlandırılmıştır. Eğer kelime sayısı daha fazla ise ilk beş milyon kelime dikkate alınır. Diğerleri dizine girmez. Bizim metinlerimiz genellikle 100.000 kelime kadar bir hacme sahiptir. *Altun Yaruk*'da yaklaşık 79.000 kelime bulunduğunu düşünürsek beş milyon, oldukça büyük bir sayıdır. Dosyanın büyüklüğüne ve bilgisayarınızın hızına göre, dizin çok kısa bir zamanda çıkarılacaktır.

5.7. Kelimelerin yazılışı

1. Kelimeler yazılırken, tabanı ile eki arasına isimlerde nokta (.), fiillerde eksi (-) işareti konulmalıdır. İşaretin önünde ve arkasında boşluk olmamalıdır. Eğer kelime yalın halde olursa isim ise hiç bir işaret konulmamalı, fiil ise sadece eksi konulmalıdır. Örnek:

hey çocuk içeri gel-

Nokta veya eksi işaretinin konulması unutulmuşsa program, kelimeyi yalın isim olarak tanıyacaktır.

2. Kelimede hem eksi, hem nokta ikisi birden bulunmamalıdır. Program, böyle tanımlanmış kelimeleri geçersiz kabul etmekte ve bunları '...Sorun' dosyasına yazmaktadır.

3. Ek aldığı zaman tabanında değişme olan kelimeler şöyle yazılmalıdır:

git-eceğini+(gideceğini) oyna-yoruz+(oynuyoruz)

4. Eş yazımlı tabanlar şöyle gösterilmelidir:

yüz+(1) yüz+(2) aç+(1)-tı aç+(2)-tı

5. Eş yazımlı ekler şöyle gösterilmelidir:

ev.i+(1) ev.i+(2)

6. Farsça tamlamalar şöyle gösterilmelidir: *devlet. +i aliye*

7. Boşluk vermeden bitişik olarak yazılan kelimeler, programda tek bir kelime gibi işlem görür.

8. **đ** sesini **D** harfiyle gösteriniz. **ń** sesini **N** harfiyle gösteriniz.

9. Programda şu karakterler tanımlanmıştır:

Harfler: AÂBCÇDEÉFGĜHIÎJKLMNÑŒŒPQRSŞTUÛÜVWXYZaâbcçdeéfgĝhi
ijklmnñœöpqrsştuûüvwxyz

Rakamlar: 1234567890

İşaretler: .+-( )

Kelime ayırıcıları: Boşluk ve sekme

Not

Giriş dosyasında bulunan bunların dışındaki karakterler (söz gelimi transkripsiyon ve noktalama işaretleri) atlanır.

Büyük harfler küçük harfe çevrilir. D ve N işaretleri küçük harfe çevrilmez, olduğu gibi bırakılır. Çünkü, D işareti **đ**, N işareti ise **ń** sesi için tanımlanmıştır.

Ayrıca, şapkalı harflerin (â î û) şapkalı dizinde kaldırılır.

Öneri

Giriş dosyası örneği olarak, programla birlikte gelen '**Test**' adlı dosyayı da inceleyiniz.